

Секція: Юридичні науки

Чернік Світлана Дмитрівна

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

та адміністративного права

Центральноукраїнський державний педагогічний

університет імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

МАЙНОВІ ПРАВА ТА ОБОВ’ЯЗКИ БАТЬКІВ І ДІТЕЙ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Сімейне законодавство України щодо правового регулювання відносин батьків та дітей формувалося протягом тривалого часу. Одним із важливих етапів його розвитку був період існування держави Київська Русь. У давньоруському суспільстві відбувалося закладалися основи моральних норм, які визначали правила поведінки у сім’ї.

У Київській Русі правові відносини між батьками та дітьми регулювалися залежно від визначення походження дитини. Розрізняли правовий статус дитини, народженої у законному шлюбі, та дитини, яку усиновили (удочерили). Разом з цим у добу язичництва мало значення перебування батьків між собою у шлюбі. Зокрема, встановлювалася суттєва відмінність у статусі дітей, народжених у шлюбі чи поза ним. Однак, незважаючи на це, всі діти вважалися законнародженими. Після запровадження християнства і з появою канонічного права в давньоруському суспільстві відмінності між дітьми, залежно від їх походження, законодавчо регламентувалося. Ст. 98 Простої редакції Руської правди вказувала, що «діти, народжені від рабині, не мають право спадкування майна свого батька, але отримують свободу разом з матір’ю»

[1, с. 656]. Таким чином, в Київській Русі існувала значна різниця у правовому статусі дітей, який визначався за фактом їх народження та статусом матері дитини.

Важливим є питання повноти влади батьків над дитиною в Давньоруській державі. Вірогідно, що до хрещення Київської Русі дружина в особистому і майновому відношенні повністю залежала від власного чоловіка, а влада у сім'ї беззаперечно належала батькові. Із запровадженням християнства ситуація суттєво змінилася, оскільки на територію держави поширилося законодавство Візантійської імперії. В сім'ї змінювалася роль батька та посилювалося значення дружини-матері. Відповідно Просторої редакції Руської правди, після смерті батька, опікуном над малолітніми дітьми, ставала мати, котра розпоряджалася майном родини та мала значні владні повноваження глави сім'ї. У цьому випадку майно дітей захищалося від можливої його втрати. У ст. 101 вказувалося, що «якщо дружина, яка обіцяла залишатися удовою після смерті чоловіка, прожила майно й укладе новий шлюб, то вона зобов'язана повернути дітям нажите майно» [1, с. 668]. Враховуючи вище вказане, слід відмітити, що Руська правда встановлювала повну владу батьків над своїми дітьми у за різних життєвих обставин.

Розглянемо права батьків щодо своїх дітей у Київській Русі. Нагадаємо, що батьківська влада в сім'ї встановлювалася достатньо сильною. Наприклад, в дохристиянській часи батькам дозволялося розпоряджатися, навіть, життям дитини. Хоча аналіз тогочасних джерел свідчить, що батьки не мали права вбивати власних дітей при народжені, оскільки згадки про такі випадки не відомі. Проте подібний звичай існував у сусідніх східнослов'янських народів, де батьки мали право вбити власне немовля, якщо його виховання видавалося тяжким для сім'ї [2, с. 24]. У зв'язку з цим, окремі вчені роблять висновок, що відсутність норми про вбивство немовлят у давньоруському праві не є підставою вважати, що таких випадків не було [3, с. 165]. Слід погодитися із такою позицією, проте,

на нашу думку, згадані ситуації могли виникати вкрай рідко, адже тогочасне право мало казуїстичний характер та містило опис конкретних випадків з життя людини. Відсутність згадки про вбивство немовлят свідчить або про взагалі відсутність таких фактів, або про їх поодинокість.

Звичаєве право Київської Русі регулювало права тих дітей, які ще не народилися. Канонічне право категорично забороняло позбавлення дитини життя шляхом абортів та засуджувала це. Водночас, батьки самостійно на власний розсуд без врахування волі дитини визначали її майбутнє. Їм дозволялося вирішувати долю дітей, наприклад, позбавляти їх свободи. У історичних джерелах згадуються випадки продажу дітей у холопство, по суті обернення їх у рабство [1]. Хоча С. Омельянчук вважає, що продаж дітей у холопство не набув масового характеру, а відбувався лише в скрутні для родини часи, задля збереження їх життя [3, с. 168]. Отже, з одного боку християнство забороняло вбивство дитини, а з іншого – дозволяло продаж у рабство, яке в свою чергу могло стати причиною не лише знущань над нею, а й її смерті.

Зупинимося на характеристиці обсягу обов'язків, які мали батьки у період Київської Русі. В дохристиянські часи батько мав зобов'язання турбуватися про власних дітей до моменту, коли вони самостійно зможуть забезпечувати своє існування. З часів хрещення Русі встановлювалося обов'язкове матеріальне утримання дітей, особливо це виявлялося під час спадкування майна. Так, ст. 92 Просторої редакції Руської Правди зазначала: «Якщо хтось, помираючи, розділить майно дітям своїм, то нехай так буде обов'язково; а якщо помре, не здійснивши такого розподілу, то всім дітям дати по рівній частині, й таку ж частину віддати до церкви...» [1, с. 633]. Необхідно підкреслити, що законодавство Київської Русі захищало майнові права дитини, батьки якої померли, а вони опинилися під владою недобросовісних опікунів. Нерідкими були випадки розтрати ними майна дитини, яке опинилося в їх управлінні. У таких випадках Руська Правда

встановлювала обов'язок опікунів або їх дітей відшкодувати завдані такими діями збитки [1, с. 659]. Таким чином, законодавець турбувався про долю дитини та її майнові права. Окремо слід згадати про правовий статус дочок. Важливим обов'язком батьків було видати дочку заміж. Єдиним майном, яке вона отримували ставав посаг, що вважався її власністю [4, с. 196]. У зв'язку з цим канонічне право закріплювало обов'язок батьків забезпечити можливість заміжжя дочки та визначало розмір її посагу. У разі не виконання цього зобов'язання встановлювалося покарання. Отже, законодавство Київської Русі захищало майнові права синів та дочок, залежно від їхнього правового статусу.

Зупинимося на окремих майнових правах дитини в Давньоруській державі. В дохристиянські часи майнові права дитини в сім'ї визначалися за її приналежністю до майна батька. Діти могли бути як відділеними від нього, так і ні. Майно, набуте дитиною, відділеної від двору, відходило до загальнородинного майна, що знаходилося у власності батька. Відділені від спільного майна діти володіли, користувалися та розпоряджались власним майном незалежно від батьків, а набуте у власність ними майно вважалось їхньою відокремленою власністю. У християнські часи такий порядок змінювався. Батько володів своїм майном беззастережно, без будь-якого впливу чи участі дітей, розпоряджався ним на власний розсуд [3, с. 167-168].

Таким чином, законодавство Київської Русі значну увагу приділяло правовому регулюванню майнових відносин батьків та дітей, спираючись переважно на норми «Руської Правди». У часи язичництва в Київській Русі повну владу над дитиною мав батько, який міг її продати у холопи. При цьому поділу дітей на законнароджених на незаконнароджених ще не існувало. Із запровадженням християнства питання походження дитини стає важливим при визначенні її правового статусу та обсягу майнових прав. Поступово починає зростати вплив матері у сім'ї в цілому та на дитину зокрема. Встановлювалося обов'язкове утримання дитини батьками, яка

мала право на свою частку при поділі спадкового майна. Доньки отримували виділене майно для посагу. В дохристиянські часи дитина могла бути прикріпленою до майна батька або відділеною від нього. Проте уже згодом за канонічним правом батько одноосібно розпоряджався власністю сім'ї без врахування волі дитини.

Література

1. Правда Русская. Т.2: Комментарии. Под ред. Б. Трекова М.Л.: Изд-во Академии наук, 1947. 862 с.
2. Русская Правда в свете других славянских судебныхников. Древняя Русь: проблемы права и правовой идеологии: Сб. науч. тр. / Отв. ред. Г.В. Швеков. М.: РИО ВЮЗИ, 1984. 200 с.
3. Омелянчук С.В. Правове становище дитини в давньоруській сім'ї // Право і безпека. 2005. №6. С.164-168.
4. Сімейне право України / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 264 с.